

Možnosti spolupráce folklórnych skupín s lokálnymi múzeami v dvoch rovinách: múzeum pre skupinu, skupina pre múzeum

Júlia Marcinová

PhDr. Júlia Marcinová
Museum and Cultural centre of south Zemplin
M. R. Štefánika 257/65
075 01 Trebišov
Slovakia
e-mail: julia.knappcova@gmail.com

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2019, 7:1:241-249

Possibilities of cooperation between folk groups and local museums on two levels: museums for folklore, folklore for museums

The main goal of this report is to highlight the necessity of cooperation between various folk groups (and folk ensembles) and local museums in the context of traditional folk costume research. Sewing new outfits often breaks away from the local specifics as the folk groups do not know how to perform research and with whom they can collaborate. This summary presents actual possibilities for cooperation and puts emphasis on two levels— how a museum can help the folk groups and vice versa. An integral part of this report covers the rights and responsibilities of deposit administrators as well as research possibilities open to the researchers – professionals and layman alike, who are interested in traditional folk clothing.

Key words: museum, folk costume, clothing, deposit, cooperation, research

Predkladaný príspevok som sa rozhodla poňať z praktického hľadiska na základe vlastných skúseností ako nestranného pozorovateľa, ale aj z hľadiska pozície bývalej pracovníčky múzea v Trebišove. Keďže sa venujem problematike odievania, aj tento príspevok je smerovaný k tradičnému odevu a súčasným krojom. Ako je všeobecne známe, viaceré múzeá vlastnia vo svojich zbierkach množstvo súčiastok tradičného odevu. Nepochybne najznámejšou inštitúciou s najväčšou zbierkou tradičného odevu na Slovensku je Slovenské národné múzeum-Etnografické múzeum v Martine (ďalej SNM-EM). Vo svojom depozitári a stálej expozícii vlastní 38 700 kusov trojrozmerných muzeálií¹ a teda súčiastok tradičného odevu, resp. kroja, ako je medzi folkloristami zaužívané, a úžitkového textilu. Ďalšiu najrozsiahljšiu zbierku spravuje Múzeum ľudovej umeleckej výroby v Stupave. Sú to najviac navštevované inštitúcie, ktorých zbierky v súčasnosti vo veľkom využívajú aj bádatelia, ktorí majú potrebu dozvedieť sa o vývine tradičného odevu danej oblasti viac. Mnohí ľudia však nevedia, že zbierky krojov má aj veľké množstvo malých lokálnych múzeí. Svoj príspevok zameriavam na oblasť južného Zemplína, preto sa budem venovať prioritne tejto oblasti, aj keď spomeniem aj príklady z iných zemplínskych oblastí.

Sociálne siete sú dnes veľmi dobrou výskumnou „oblasťou“. Na určitých stránkach je možné prečítať si názory na témy týkajúce sa krojovej problematiky, možnosti získavania informácií o nich a v neposlednom rade skúsenosti s rôznymi múzeami. Tak je možné si mnohokrát prečítať o tom, aké sú múzeá zastarané inštitúcie, že mnohé sú staré socialistické vykopávky, kde je veľmi zlý prístup k požiadavkám verejnosti a zamestnanci staršej generácie nie sú schopní

¹ Informácia poskytnutá odbornou zamestnankyňou SNM-EM Mgr. Evou Dudkovou.

inovatívneho prístupu k múzejnej práci. V neposlednom rade som zachytila pohoršenie viacerých jednotlivcov zo skupiny tzv. folkloristov o tom, že SNM-EM, ale aj iné múzeá nepúšťajú ľudí do depozitárov. Pre mnohých múzejníkov, odborníkov je to samozrejmosť určitého postupu, zákonov a pravidiel, pre mnohých zas nepochopiteľná zmes pravidiel, ktoré časť verejnosti poburuje. Samozrejme, hovorím len o tej skupine ľudí, ktorí nemajú zrejme pozitívny vzťah k múzeám, resp. nepoznajú problematiku múzejnej práce.

Preto je potrebné vysvetliť určité pravidlá, ale tiež načrtnúť potrebu posilnenia vzťahu a vzájomného využívania svojich služieb medzi múzeami a folklórnymi kolektívami, resp. jednotlivcami. Aj napriek mnohým negatívnym názorom na múzeá sa musím ako bývalá zamestnankyňa múzea postaviť na stranu múzeí, pretože je zřejmé, že verejnosť nemá všetky informácie, resp. nesnaží sa svoju zaujatosť proti múzejným zákonom pochopiť z druhej strany. Okrem toho, že mnohé múzeá nepracujú práve v ideálnych podmienkach a kultúra celkovo je na chvoste štátneho financovania, dovoľm si tvrdiť, že aj z toho mála, čo majú a môžu využívať, dokážu vytvoriť priam zázraky na počkanie práve vo vzťahu k verejnosti.

Múzeum ako kultúrna inštitúcia má povinnosť chrániť múzejné zbierky, ktoré sú rozdelené do dvoch priestorov: výstavné priestory a depozitár. Expozície sú verejné a tradičný odev z expozícií si môže každý návštevník odfoťiť, prípadne si vypýtať k jednotlivým krojom podrobnejšie informácie o ich pôvode, darcovi a pod.

Bádateľom sa nazýva každý jednotlivec (laik aj odborník), ktorý má záujem vidieť konkrétne krojové súčasti z depozitáru za určitým účelom. Každý bádateľ má práva aj povinnosti. Má právo vidieť krojové súčasti, o ktoré má záujem, dostať k nim informácie, ktoré má múzeum k dispozícii a taktiež si konkrétnu súčiastku odfoťiť. Získaný fotografický a informačný materiál môže použiť prakticky – pri šití nových krojov alebo teoreticky pri písaní odborných alebo študentských prác. Povinnosťou bádateľa je akceptovať pravidlá a normy, ktoré múzeum má a musí dodržiavať. Depozitár je miesto, ktoré je prístupné len odbornému pracovníkovi a konkrétne krojové súčasti môže pracovník z depozitáru bádateľom priniesť a ten si ich môže odfoťiť, nemôže sa slobodne po depozitári pohybovať. Ako určujú interné múzejné zásady: „*Depozitárny režim je internou normou. Určuje spôsob a podmienky trvalého odborného uloženia zbierkových predmetov a prevádzku depozitárov v múzeu. Je to špeciálny priestor múzea na odborné uloženie, odbornú ochranu a zabezpečenie bezpečnosti a zbierkových predmetov. Zbierkové predmety sa ukladajú v depozitároch oddelene podľa jednotlivých fondov.*“^e

Na to, aby boli textilné predmety správne uskladnené a zachované, musia byť dodržané normy vlhkosti, osvetlenia aj teploty. Múzeum má povinnosť konzervovať a zachovávať jednotlivé zbierkové predmety pomocou odborného konzervátora tak, aby boli zachované v určených podmienkach pre ďalšie generácie. Je úplne jasné, že ak by získala prístup do depozitárov verejnosť, mohlo by dôjsť k tzv. depozitárnej anarchii. Časté vyberanie, chytanie, neopatrné nakladanie, fotenie s bleskom a premiestňovanie textilných predmetov by viedlo k vážnemu poškodeniu a neustálej potrebe ich opravovať, čím by sa v neposlednom rade zvýšili finančné investície. Každý správca, kustód depozitáru je preto zodpovedný za ochranu zbierok a dodržiavanie pravidiel, ktoré sú v múzeu určené. Ako príklad práv a povinností správcu depozitára uvádzam konkrétny interný predpis múzea v Trebišove:

Práva a povinnosti správcu depozitára:

- spravovanie priestorov depozitára podľa určeného systému a depozitárneho režimu,

^e Interný dokument Múzea a Kultúrneho centra južného Zemplína v Trebišove. 26. Depozitárny režim – odborné uloženie zbierkových predmetov.

- sledovanie klimatických a technických podmienok v depozitári pri každom vstupe, najmenej však raz za dva týždne,
- starostlivosť o odborné uloženie a ochranu zbierkových predmetov pred poškodením a odcudzením,
- príjem a výdaj zbierkových predmetov, vedenie evidencie a dokumentácie o pohybe zbierkových predmetov,
- zodpovednosť a kontrola fyzického stavu zbierkových predmetov,
- zodpovednosť za dodržiavanie depozitárneho režimu a bezpečnostných opatrení v depozitári,
- vypracovanie systému a režimu odborného uloženia zbierkových predmetov,
- sledovanie, vyhodnocovanie a vypracovanie analýz technického stavu uložených zbierkových predmetov, návrh opatrení,
- v prípade zistenia vážnych nedostatkov vyhotoví zápis a predloží ho štatutárnemu orgánu múzea.

Je preto úplne jasné, že múzeá musia dodržiavať určité zásady, aby mohli všetky múzejné zbierky, v tomto prípade konkrétne textil, zachovávať a dokumentovať tak obraz o spôsobe tradičného odievania našich predkov. Ak sú teda ľudia, ktorým sa múzejné zásady nepáčia, mali by vedieť, že ku konkrétnym odevom sa dostať môžu, ale musia dodržať podmienky, ktoré má múzeum voči verejnosti určené. Týmto príspevkom by som rada apelovala predovšetkým na folklórne skupiny a súbory, ktoré v rámci svojho pôsobenia neustále vytvárajú nové kroje pre svoje potreby. Mnohokrát sú to, žiaľ, kroje, ktoré nemajú s danou lokalitou takmer nič spoločné, resp. ani nie je snaha, možno vedomosť, že majú možnosti spraviť si pri šití nových krojov za pomoci múzeí a kultúrnych inštitúcií svoj výskum.

V rámci stredného a južného Zemplína sa nachádza niekoľko múzeí, ktoré vo svojom všeobecnom zameraní na regionálnu kultúru majú vo svojich zbierkach aj mnohé súčasti tradičného odevu. K takým patrí Múzeum a Kultúrne centrum južného Zemplína v Trebišove a Zemplínske múzeum v Michalovciach. Menší počet odevných súčastí, ktoré len dotvárajú expozíciu tradičného staviteľstva a bývania, nájdeme vo Vranove nad Topľou (elokované múzeum hlavného múzea v Hanušovciach nad Topľou), v Regionálnom múzeu v Kráľovskom Chlmcí a v Múzeu ľudovej architektúry v Humennom (skanzen). V súčasnosti zažíva folklórne dianie akýsi boom, neustále vznikajú nové a nové folklórne a spevácke skupiny, občianske združenia, ktoré sa snažia o zachovávanie lokálnych a regionálnych tradícií. K nim patrí aj zachovanie, prípadne obnovenie tradičného odevu, pretože nie vo všetkých obciach sa zachoval. Najmä dedinské folklórne skupiny patria často k tým, ktoré nevedia, akým smerom sa uberať pri výrobe nových krojov. Poďme teda nájsť na Zemplíne tri obce, ktoré sa v rámci zachovania krojov a nutnosti štúdia múzejných zbierok absolútne odlišujú.

1. Do prvej skupiny radíme obce, v ktorých vlastní kroje takmer v každej rodine, kde tradičné odievanie nevymrelo, zachováva sa a aj šitie nových krojov je v danom lokálnom spoločenstve pod prísnyim drobnohľadom. K takýmto obciam určite môžeme zaradiť Parchovany a Folklórnu skupinu Parchovianka. Tá ani nepotrebuje skúmať odevné kusy z múzeí, pretože staré tradičné odevy vlastní a nové si neustále šijú a vyšívajú. Parchovany sa nachádzajú v okrese Trebišov, patria teda do južného Zemplína. Trebišovské múzeum vlastní niekoľko pôvodných odevných súčastí z Parchovian, viaceré sú súčasťou stálej expozície. Tu si dovoľm uviesť vlastné presvedčenie, že ak si chcú iné súbory kopírovať kroje podľa skupiny Parchovianka, majú naozaj zaručené, že idú tým správnym smerom, treba sa však osobne pýtať

na špecifiká šitia a vyšívania. Skupinu založil učiteľ Andrej Pačuta v roku 1971 a preslávila ju najmä rodina Topoľovských. Aj podľa slov Nikoly Topoľovskej, jednej z členiek skupiny, výskum založený na zbierkach múzea nie je pre nich potrebný a nezakladajú si na ňom. O tom, aké kusy sa v múzeu v Trebišove nachádzajú, však vedia. Parchovianka s múzeom pracuje len v druhej rovine – dotvára kultúrne programy múzea a ponúka svoj vlastný lokálny folklór vždy tak, ako je pre múzeum a konkrétny typ podujatia potrebné.

Aj na príklade Parchovian môžeš uviesť jeden negatívnejší prípad šitia krojov, ktorý sa týka FS Hornád z Košíc. Aj keď sa na prvý pohľad môže zdať, že kroje vyzerajú rovnako v Hornáde ako v Parchovianke, absencia výskumu súboru je pre znalca viditeľná hneď. Pre ženský kroj je typické šitie spodných sukni, tzv. *bilotov*, tak, že sa riasia všetky časti okrem prednej poly, ktorá ostáva nenariasená. Tak vytvorí vrchná sukňa požadovaný tvar. Súbor Hornád si tieto spodné sukne nariasil po celom obvode, preto má každá žena na vystúpení vypuklé brucho, čo spôsobuje spodná sukňa. Taktiež v mnohých súboroch dievčatá používajú iba jednu spodnú sukňu a mení sa silueta. Pôvodne ženský odev vytváral širokú siluetu a tak sa to snaží dodnes dodržiavať aj Parchovianka. Toto sú prípady, keď je zrejme, že výskum priamo v obci alebo návšteva múzea a jeho expozície či depozitára sú potrebné a netreba sa spoliehať iba na kopírovanie podľa folklórnych skupín, resp. ich fotiek z internetu. Samozrejme, v rámci súborov a rýchlych prezlekov medzi číslami je zrejme, že používajú len jeden typ spodnej sukne. Neplatí to však všade. Parchovianku však môžeme uviesť ako jeden z mála pozitívnych príkladov, ako kroje z obce zachovávať a ako vytvárať nové.

2. Druhú skupinu tvoria obce, kde sa pôvodné tradičné odevy, kroje sčasti zachovali, sú naďalej prezentované prostredníctvom vystúpení folklórnej skupiny a sú doplnené novo ušitými časťami krojov. Paradoxne sa ani jedna súčasť kroja nenachádza v žiadnom lokálnom múzeu, dokonca ani v SNM-EM. Do tejto skupiny môžeme zaradiť pre folkloristov priam notoricky známu obec Zámotov. SNM-EM uchováva len vytkávaný textil, ktorý bol pre túto obec charakteristický, iné múzeum však odevné súčasti nevlastní. Preto aj pri šití nových krojov vychádzali a vychádzajú obyvatelia obce len z toho, čo sa v obci zachovalo v minulosti a aj z toho, čo im opisne ponúkla staršia generácia zo svojej pamäte. Zo ženských krojov sa zachovali iba brokátové sukne, niekoľko rukávco a z mužských niekoľko nohavíc, košiel aj lajblíkov. Najväčšiu zbierku vlastní rodina Višňovských, ktorá sa preslávila najmä vďaka dnes už slávnemu Višňovskému verbungu, ktorý je najviac prezentovaným tancom z tejto obce po celom Slovensku spolu s čardášom.

FSK Zámotovčan vznikla v roku 1964 na podnet Ondreja Demu a práve vďaka alebo aj kvôli nej došlo v obci k viacerým krojovým zvláštnostiam. Táto skupina totiž zmenila ráz kroja raz a zrejme aj navždy. Tradičný odev v obci bol veľmi jednoduchý a jeho nosenie úplne zaniklo po 2. svetovej vojne. Približne po roku fungovania skupiny ju navštívil prof. Štefan Nosál a Ondrej Demo, ktorí sa prišli inšpirovať spevnou, hudobnou a tanečnou kultúrou a podporiť tvorbu skupiny. Prof. Nosál prišiel s návrhom, aby si ženy ušili aj lajblíky, čo bude na javisku krajšie vyzerat', ako len samotné biele rukávce. Lajblíky sa v tejto obci nikdy nenosili a netvorili súčasť tradičného odevu. Približne v rokoch 1965 – 1966 tak na podnet Nosála vznikli, postupne si ich ženy skrásľovali, našivali ozdoby, flitre, vytvárali obrazce. V súčasnosti mladá generácia, ale dokonca ani stredná nevie, že lajblíky sa v tejto obci nenosili a považujú ich za vlastné. Staršia generácia síce potvrdí, že lajblíky sa nikdy nenosili, ale sú s nimi absolútne stotožnení: „*Še mi vecej bači, keďže tote dzivki maju blínkace lajbiki a ne lem take bile bluzki. Šak naj vidzi cali svet, že tu paradne kroje i ženi paradne buľi a su. Chol'em daco zme sebe vidumali a i tak šicke subori po nas opakuju,*

však nemoža znač, že ľajbiki tu nigda nebuli.⁴⁶

Rovnako skupina postupom času zmenila mužské nohavice, ktoré sa pôvodne vôbec nezdobili, na zdobené, zmenili aj strih, zdobenie opaskov, u žien zasa zmenili zaväzovanie začepky. Sukne sa v Zámutove nosili hladké, neskladané a až pomerne neskoro, približne v roku 1942, sa začali skladať: „Bolo to na podnet Židovky, ktorá chodila do dediny a mala rodinu v Sečovciach. Tam už v tej dobe nosili v rámci tradičného odevu skladané sukne. Alžbete Demčákovej, rod. Lengerovej povedala, aby svojej dcére Márii dala ušit' sukňu tak, ako je to (z jej pohľadu) „dnes už modernejšie“. Ukázala jej, ako skladať na sukni za mokra faldy pomocou železnej žehličky so žeravými ublíkmi. Faldy začali robiť široké, cca 8 - 9 cm. Po tomto vzore to začali opakovat' aj ostatné dievčatá a zakaždým sa týmto spôsobom skladali všetky sukne, samozrejme s novšou dĺžkou pod kolená.“⁴⁷ Dokonca si neskôr v skupine začali šit' sukne so skladaním na drobné faldy, ako sú typické pre rôzne obce na Zemplíne.

Súbory na Slovensku, ktoré si dávali šit' zámutovské kroje, sú kópiou krojov, ktoré používa FSK Zámutovčan. Keďže, ako som spomenula, sa žiadne kusy tradičného odevu nenachádzajú v múzeách, sú ostatné súbory odkázané na kroje Zámutovčanu. Je to obec plná paradoxov vo vývoji ani nie tak tradičného odevu, ako kroja, ktorému skupina veľmi zmenila celkový ráz. Podrobný výskum a zachytenie vývoja jednotlivých odevných súčastí sa nikdy nerobil, čiastočne bol spracovaný ako kapitola v publikácii Štefana Kocáka.⁴⁸ Podrobný výskum a zachytenie vývoja odievania počas celého 20. storočia som pracovala v rámci rigorózneho práce.⁴⁹ Či je dobré, že sa kroj dostal do podoby, ako je dnes ponúkaný verejnosti až v rámci folklorizmu v dobe, kedy nosenie tradičného odevu už zaniklo, nechám už na individuálne posúdenie.

3. Do tretej skupiny patria obce, ktorých tradičný odev je vo väčšom počte zastúpený v múzejných zbierkach, ale, paradoxne, v obciach sa tradičný odev nenachádza. Z tejto skupiny sa budem venovať obci Úpor, nachádzajúcej sa v južnej časti okresu Trebišov. Trebišovské múzeum vo svojom depoziári a expozícii vlastní naozaj bohatú zbierku tradičného odevu z obce Úpor, ktoré múzeum odkúpilo od súkromnej osoby v roku 1995. Sú to súčastky, ktorých strih a zdobenie korešpondujú s kolorovanými kresbami ÚĽUV-u. ÚĽUV v tejto obci totiž v 70. rokoch 20. storočia uskutočnil podrobný výskum, ktorý zdokumentovala Alena Rybáriková.⁵⁰ Konkrétne výstupy publikovala v článku a sú podrobne zachytené aj v elektronickej encyklopédii ÚĽUV-u na ich webstránke.⁵¹ Z južného Zemplína tak ide o jednu z mála obcí, kde bol výskum nielen realizovaný, ale aj zverejnený. Pre akéhokoľvek záujemcu o ušitie nového kroja z Úporu sa tak otvára skvelá možnosť získania jedinečných informácií, ktoré by sa v súčasnosti pri osobnom výskume v obci už nedozvedel.

Výskum ÚĽUV-u je možné doplniť o informácie a fotografie konkrétnych odevných častí z múzea v Trebišove. Múzeum vlastní ženský aj mužský kompletný tradičný odev, vrátane spodného odevu, dokonca aj niektoré súčastí vrchného zimného odevu. Bádateľ, výskumník tak môže konfrontovať získané informácie z dvoch kultúrnych inštitúcií a na základe nich si môže dať ušit' kroj z obdobia, ktoré je vďaka výskumu ohraničené desaťročiami od konca 19. storočia do 2. štvrtiny 20. storočia. Podľa informácií od správkyne textilného fondu v Múzeu ÚĽUV-u v Stupave, ÚĽUV vďaka výskumu v minulom storočí vlastní jedny pôvodné rukávce,

³ Rozhovor s informátorkou Helenou Janokovou bol zaznamenaný v marci 2014.

⁴ MARCINOVÁ, Júlia. *Zmeny v odievaní v obci Zámutov v druhej polovici 20. storočia*. Rigorózna práca. Nitra, 2014, s. 15.

⁵ KOCÁK, Štefan a kol. *Tradičná ľudová kultúra obce Zámutov*. Zámutov : Obecný úrad, 2003.

⁶ MARCINOVÁ, ref. 4, 112 s.

⁷ RYBÁRIKOVÁ, Alena. Ľudový odev v Úpore, okres Trebišov. In: *Národopisné informácie*, 1988, č. 1, s. 149-167.

⁸ RYBÁRIKOVÁ, Alena. *Úpor*. [citované 12.3.2018]. Dostupné z: <http://www.uluv.sk/sk/encyklopedie/tradicny-odev-slovenska/tradicny-odev-obci/upor/>

reprodukované rukávce z roku 2008, družbovský ručník, mužský kabátik a tkaný obrus.⁹ Múzeum v Trebišove vlastní takmer 40 kusov tradičného odevu z Úpora, ktoré sú označené prírástkovým a evidenčným číslom a každá súčiastka je písomne podrobne analyzovaná. Toto všetko je zárukou kvalitných a naozaj vyčerpávajúcich informácií pre každého, kto má záujem o ušitie nových krojov.

Pozrime sa teda na skupinu z tejto obce a na kroje, ktoré vznikli z iniciatívy jej členov. FSK Jarina v Úpore vznikla v roku 1999. V tom roku si jej členovia dali ušiť kroje. V ženskom kroji je najväčšia podobnosť s tradičným odevom v *zúčepke* a v mužskom čiastočne v košeli a nohaviciach. Druhú kroje si dali ušiť v roku 2017 a podľa slov členov skupiny sa inšpirovali práve výskumom z ÚEUV-u. Práve tu prichádza situácia, ktorá je z môjho pohľadu paradoxná a výsledok zbytočne neadekvátny k množstvu materiálu, ktoré mohla mať alebo má skupina k dispozícii. Vedúci alebo členovia skupiny nenavštívili pred šitím krojov depozitár v Trebišove, a teda ani nezistí ovari, či sa tam kroje z ich obce nachádzajú. Podľa ich tvrdenia sa však inšpirovali výskumom z ÚEUV-u a kroje si dali ušiť v okolí Vranova nad Topľou.

A výsledok? V minulosti sa úporská mužská košeľa zdobila jednoducho, ale s použitím viacerých materiálov. Skupina si dala vyšiť veľké kvety, ktoré sú typické pre oblasť Vranova a okolia. Vrchné nohavice, ktoré sa nikdy nezdobili, si tiež dali zdobiť na základe dohody s krajičrskou dielňou. Ženské rukávce zmenili strih, doplnili si výšivku, ale oproti prvým krojom nastala výrazná pozitívna estetická zmena, najmä v dĺžke kroja a jeho ustrojenosti. Týmto máme pred sebou prípad, keď sa síce v obci pôvodný tradičný odev nezachoval, ale kompletný výskum, nákresy aj konkrétne časti v múzeách áno. Ak sa iné súbory rozhodnú spracovávať folklór z obce Úpor, rozhodne by pri šití krojov mali siahať po výskumoch a depozitároch múzeí.

Tieto tri príklady sú dôkazom toho, že aj v súčasnosti pri stále sa zvyšujúcom počte folklórnych zoskupení a nových krojov je potrebné robiť výskum, pýtať sa v obciach, študovať literatúru a v neposlednom rade navštevovať múzeá. Spomeniem aj dve opäť paradoxné situácie týkajúce sa múzeí v Michalovciach a Trebišove. Zemplínske múzeum v Michalovciach spolupracuje s folklórnymi súbormi a skupinami už dlhé roky. Najvýraznejšie s FS Zemplín z Michaloviec a FS Svojina. Najskôr v Zemplíne, v súčasnosti vo Svojine pôsobí krojárka pani Marika Koščová, ktorá sa pri šití nových krojov mnohokrát obrátila práve na múzeum v Michalovciach. Podľa slov tamojšieho riaditeľa Maroša Demka už bývalí zamestnanci múzea, folkloristi, veľkí národnári, ako Milan Bohucký a Ján Ordoš, spolupracovali s týmto súborom – konkrétne s Milanom Hvižďákom a jeho manželkou, ktorá dlhé roky zastávala vo FS Zemplín pozíciu krojárky. Jeden z posledných záujemcov o tradičný odev z múzea bola FSK Čemerňanka z Pustého Čemerného.¹⁰

Paradoxom pre toto múzeum je Múzeum v Trebišove. Podľa slov pracovníčky, ktorá dlhé roky spravuje expozíciu odievania a remesiel a takisto je správkynou textilného depozitáru, za celé jej dlhoročné pôsobenie v tomto múzeu neprišiel NIKTO za účelom, aby zistil, či sa v múzeu nachádzajú konkrétne odevné súčiastky, vďaka ktorým by sa mohli dať šiť nové kroje.¹¹ V okrese Trebišov sa však nachádza naozaj veľké množstvo dedinských folklórnych skupín, ktoré by túto možnosť mohli a mali využívať. Často sa stretávame so skupinami, ktoré si kroje navrhli samé, dokonca bez toho, aby vedeli o tom, ako vyzeral tradičný odev v ich obci.

⁹ Informácie získané od odbornej pracovníčky ÚEUV-u Barbory Kanávorovej.

¹⁰ Informácie získané od riaditeľa múzea Maroša Demku.

¹¹ Informácie získané od zamestnankyne múzea Márie Parihuzovej.

Tak, ako aj v iných múzeách, aj tu platí, že možnosť bádania ma každý, kto prejaví záujem a podľa zaužívaných predpisov mu bude táto možnosť poskytnutá. Jednou veľkou nevýhodou tohto múzea je, že za celú jeho existenciu tam nebol zamestnaný žiadny etnológ, ktorý by sa venoval či už odevnej problematike alebo inej, ktorá spadá pod etnológiu. Výnimkou bolo moje pôsobenie v rokoch 2011 – 2012, kedy som sa venovala výskumu tradičného odevu v desiatich obciach na Tokaji, v ktorých doposiaľ nebol organizovaný žiadny výskum.¹²

Múzeum sídli v kaštieli rodiny Andrassyovcov a má vo vlastníctve niekoľko ďalších budov, ktoré v minulosti slúžili na rôzne účely, ako jazdiareň, stajne, poľnohospodárske budovy. Múzeu sa podarilo celý kaštieľ a bývalú jazdiareň kompletne zrekonštruovať a v súčasnosti pracuje na tvorbe nových expozícií. Žiaľ, práve budova, kde sa nachádza expozícia ľudového odevu južného Zemplína, ešte zrekonštruovaná nebola a má pomerne zlé podmienky. Vysoká vlhkosť, v niektorých miestach aj priame vonkajšie svetlo nevytvárajú vhodné podmienky pre takúto expozíciu, no múzeum má v pláne v najbližšom čase veľkú rekonštrukciu aj tejto časti múzea. Expozícia vznikla v roku 1994 a od jej vzniku do dnešných dní ostala nezmenená. Napriek nevyhovujúcim priestorom starého objektu múzea, odevy, ktoré sú v ňom prezentované, svoju hodnotu nestrácajú. Okrem bežného návštevníka má naozaj veľký prínos pre všetkých, ktorí sa vážne zaujímajú o odev južného Zemplína a záleží im na tom, aby kroje, ktoré vznikajú v súčasnosti, boli nielen inšpirované tým tradičným, pôvodným odevom, ale aby boli jeho čo najvernejšou kópiou z daného obdobia.

Tak, ako vedľa múzeá vychádzať v ústrety odborným a výskumným potrebám verejnosti, ku ktorej patria aj folklórne skupiny a súbory, tak tieto tiež môžu recipročne pomôcť múzeám. Trebišovské múzeum patrí v tejto spolupráci so skupinami a v organizovaní kultúrnych podujatí k najvýznamnejším. Môže ísť príkladom pre ostatné múzeá a kultúrne inštitúcie, ktoré majú rovnaké ciele. Za obrovské pozitívum a dôvod, prečo z môjho pohľadu drží trebišovské múzeum v tejto organizačnej pozícii prvenstvo, je, že 1. januára 2012 nastala fúzia múzea a osvetového strediska. Spojili sa do jednej inštitúcie s jedným sídlom a tak v budove kaštiela vznikla inštitúcia s názvom *Múzeum a Kultúrne centrum južného Zemplína*. Bol to prvý takýto pokus v rámci Košického samosprávneho kraja a rokmi sa ukázalo, že tento pokus bol veľmi dobrou voľbou. Pracovníci múzea a osvetového strediska tak spoločne vytvárajú neuveriteľne pútavé verejné podujatia a nové výstavy či expozície, ktoré rok čo rok lákajú stále väčšie množstvo záujemcov. Spojenie odborných pracovníkov, technických pracovníkov a pracovníkov osvetu, ktorí sú zas zbehlí v organizovaní akéhokoľvek typu podujatí, prinieslo veľa úspechov a kvality, za ktorými stojí riaditeľka inštitúcie Mgr. Beáta Kereštanová.

Jedným z cieľov tejto inštitúcie je prezentácia starých zaniknutých remesiel a organizovanie podujatí, ktoré sú zamerané priamo na niektorú z oblastí tradičnej kultúry. Tieto podujatia sa delia na tri skupiny. Dnes už k najznámejším, ale aj najobľúbenejším patria tie, ktoré prezentujú tradičnú tokajskú alebo všeobecne zemplínsku gastronómiu. Nerada používam toto slovo, pre mňa je to tradičné stravovanie, ale v múzeu si zaužívali terminológiu tradičná gastronómia. Do druhej skupiny patria podujatia s dôrazom na tradičné remeslá a v tretej skupine sú podujatia, ktoré v správnom ročnom období alebo mesiaci prezentujú výročné zvyky a tradície. Múzeum má za posledné roky svojho pôsobenia už presne určenú spoluprácu s rôznymi folklórnymi skupinami, pretože každá z nich sa zaoberá iným zvykoslovím, resp. má spracované tematické

¹² Bližšie o výsledkoch výskumu pozri MARCINOVÁ, Júlia. *Tradičné odievanie v tokajskej oblasti v 1. polovici 20. storočia*. Trebišov : Múzeum a kultúrne centrum južného Zemplína, 2012.

pásma. Pre zaujímavosť budem používať nárečie. V rámci **tradičného stravovania** múzeum predstavuje:

- *Vareňe zameskei*: FSK Brezina - Brezina, FSK Slivničan – Slivník, FSK Vidumaňec – Kuzmice,
- *Šľivkovi lekar*: FSK Klečenovčanka – Klečenov, FSK Dubiny – Dargov, FSK Tepličan – Zemplínska Teplica, FSK Vidumaňec – Kuzmice, FSK Brezina – Brezina,
- *Pečeňe chleba*: FSK Strapec – Čerhov, FSK Klečenovčanka – Klečenov,
- *Pečeňe krepľi, čeregi, hruba lokša, bandurkova lokša, chlebovi posuchi, makovňiki, orechovňiki, bobalki*: FSK Tokaj – Veľká Trňa, FSK Čepovčanka – Čepovce, FSK Brezina – Brezina, FSK Tepličan – Zemplínska Teplica, FSK Strapec – Čerhov.

V rámci uchovávaní **starých remesiel** a ich prezentácie na scéne musím predovšetkým vyzdvihnúť zamestnancov múzea, ktorí sa naučili pliesť laná na historickom spleťacom stroji z 19. storočia. Dokonca v múzeu vznikol rekord, pretože sa na tomto stroji podarilo upliesť najdlhšie lano. Múzejníci okrem spleťacieho stroja predvádzajú aj mútenie masla, mlátenie obilia cepmi, prácu so starými mlátačkami či pečenie chleba v starej peci. Dôležité je spomenúť, že zamestnanci sú oblečení do tradičného pracovného odevu z Trebišova, ktorý je ušitý podľa vzoru z odevu, ktorý sa nachádza v stálej expozícii múzea. Z folklórnych skupín sa k prezentovaniu starých remesiel alebo činností na podujatiach pridávajú:

- Tkaňe pokrovcov*: FSK Strapec – Čerhov, FSK Klečenovčanka – Klečenov,
- Praňe, rajbaňe*: FSK Klečenovčanka – Klečenov,
- Pradzeňe na kolovratu*: FSK Klečenovčanka – Klečenov,
- Muťeňe masla*: FSK Klečenovčanka – Klečenov, FSK Čepovčanka – Čepovce, FSK Tokaj – Veľká Trňa.

Z rodinných a pracovných zvykov a tradícií sa múzeum venuje predovšetkým vinobraníu a dožinkám, ale v spolupráci so skupinami počas roka predstavujú oveľa širší záber v spracovaní tradícií:

- Fašengi, pribiranci*: FSK Kyščanka – Kysta, FSK Jarina – Úpor, FSK Orgoňina – Trebišov, FSK Trebišovčan – Trebišov, FSK Omladzina – Novosad, FSK Dubiny – Dargov,
- Stavaňe maja*: FSK Tepličan – Zemplínska Teplica, FSK Strapec – Čerhov, FSK Vidumaňec – Kuzmice, FSK Studzenka – Plechotice,
- Dožinkí*: FSK Parchovianka – Parchovany, FSK Studzenka – Plechotice, FSK Žipovčan – Nižný Žipov, FSK Vidumaňec – Kuzmice,
- Vinobraňe*: FSK Strapec – Čerhov, FSK Aszú – Malá Trňa,
- Kračun na valaľe*: FSK Novomeščanka – Slovenské Nové Mesto, FSK Doľinka – Veľké Ozorovce, FSK Žipovčan – Nižný Žipov,
- Gubaše*: FSK Dubiny – Dargov, FSK Vidumaňec – Kuzmice, FSK Tepličan – Zemplínska Teplica, FSK Brezina – Brezina, FSK Slivničan – Slivník,
- Praňe píria*: FSK Aszú – Malá Trňa,
- Šupaňe kenderici*: FSK Čepovčanka – Čepovce,
- Svadzba*: FSK Vidumaňec – Kuzmice, FSK Žipovčan – Nižný Žipov, FSK Studzenka – Plechotice,
- Košeňe a hrabaňe šena*: FSK Strapec – Čerhov,
- Ublare, páleňe ubla*: FSK Tepličan – Zemplínska Teplica,
- Rajbaňe*: FSK Tepličan – Zemplínska Teplica.

Samozrejmosťou je, že všetky skupiny vystupujú v krojoch. Kroje folklórnych skupín južného Zemplína by bola určite téma hodná veľkej štúdie. Ako v mnohých iných obciach na

celom Slovensku, aj tu sú odborníkmi vyčítané mnohé nezrovnalosti – dĺžka sukien, ozdoby, ktoré ku krojom nepatria, neprimeraná farebnosť krojov, neučesané vlasy, nepoužívanie čepca alebo šatky, prípadne celkové kroje ušité podľa vlastnej fantázie alebo podľa vzoru „zemplínsky“. Neexistuje totiž pojem zemplínsky kroj, zemplínsky tanec, zemplínska *začepka* a pod. Jedine, ak sa rozpráva konkrétne o obci Zemplín, ale, myslím si, že nie každý, kto tieto termíny používa, pozná aj túto malú obec. Preto práca s krojmi vo folklórnych skupinách je naozaj, ako sa hovorí, beh na dlhé trate. Bol by potrebný intenzívny výskum, ktorý by mal byť založený na analýze fotografického materiálu, na ústnom rozhovore s najstaršou žijúcou generáciou a v neposlednom rade na štúdiu materiálu a zbierkového fondu v múzeách. Múzeum v Trebišove by vedelo byť pri tvorbe nových krojov veľmi nápomocné snáď v každej obci, kde vymenované skupiny pôsobia, pretože kroje z týchto obcí vlastní vo svojej zbierke. Je len na vôli členov a vedúcich skupín, či tieto možnosti v budúcnosti využijú a či im záleží na tom, aby ich kroje mali naozaj hodnotu.

Pramene a literatúra (References)

- KOCÁK, Štefan a kol. *Tradičná ľudová kultúra obce Zámotov*. Zámotov : Obecný úrad, 2003, 577 s. ISBN 80-968855-9-6.
- MARCINOVÁ, Júlia. *Tradičné odievanie v tokajskej oblasti v 1. polovici 20. storočia*. Trebišov : Múzeum a kultúrne centrum južného Zemplína, 2012, 122 s. ISBN 978-80-970858-1-0.
- MARCINOVÁ, Júlia. *Zmeny v odievaní v obci Zámotov v druhej polovici 20. storočia*. Rigorózna práca. Nitra: 2014, 112 s.
- RYBÁRIKOVÁ, Alena. Ľudový odev v Úpore, okres Trebišov. In: *Národopisné informácie*, 1988, č.1, s. 149-167.